

УДК 94(477.82)“1965/1985”

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.02>

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 60-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Гусак Дарія,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри всесвітньої історії

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-5229-6999

У статті проаналізовано сучасну українську та зарубіжну історіографію визначеної тематики. Історії України другої половини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. присвячено великий масив наукової літератури. Основна частина публікацій із указаної тематики порушує проблеми суспільно-політичного життя республіки. Значно менше праць стосується питань соціально-економічного розвитку України цього періоду, зокрема стану промисловості й сільського господарства, спроб реформування в різних галузях економіки, механізмів функціонування господарської системи, динаміки виробництва найважливіших видів продукції тощо.

У радянський період було опубліковано низку робіт, які торкалися різних аспектів економічного життя Української РСР. Усі вони базувалися на марксистській ідеології і далеко не завжди відтворювали реальний стан господарства республіки. Навпаки, у зарубіжній історичній науці дається критичний аналіз радянської моделі економіки, хоча праці західних авторів носять переважно загальний теоретичний характер. Сучасна вітчизняна історіографія відмовилася від старих методологічних підходів і завдяки цьому зробила значний крок уперед у вивченні цієї тематики.

Історіографію проблеми ми поділяємо на три групи, а саме: радянську, сучасну українську та зарубіжну. Окрім того, у межах кожної зазначеної групи виділяються певні тематичні підгрупи: узагальнюючі праці з історії України, промисловості, сільського господарства СРСР та УРСР; проблемно-тематичні роботи, що присвячені розвитку окремих галузей промисловості та сільського господарства; регіонально-тематичні праці, у яких досліджується економічний розвиток Волинської області та її районів; науково-популярна література, що стосується окремих галузей економіки, історії заводів та установ.

Ключові слова: економіка, Волинська область, сільське господарство, промисловість, історіографія.

Husak Dariia. Development of the economy of the Volyn region in the second half of the 60s – the first half of the 80s of the 20th century: historiography of the problem

The article analyzes modern Ukrainian and foreign historiography of the specified topic. Stories of Ukraine in the second half of the 60s – the first half of the 80s of the 20th century. much of scientific literature is devoted to it. The main part of the publications on the specified subject raises the problems of the social and political life of the republic. Much fewer works deal with issues of the socio-economic development of Ukraine during this period, in particular the state of industry and agriculture, attempts at reform in various sectors of the economy, mechanisms of functioning of the economic system, dynamics of production of the most important types of products, etc.

During the Soviet period, a number of works were published that touched on various aspects of the economic life of the Ukrainian SSR. All of them were based on Marxist ideology and did not always reproduce the real state of the republic's economy. On the contrary, in foreign historical science, a critical analysis of the Soviet economic model is given, although the works of Western authors are mainly of a general theoretical nature. Modern domestic historiography abandoned the old methodological approaches and thanks to this made a significant step forward in the study of this topic.

We divide the historiography of the problem into three groups, namely: Soviet, modern Ukrainian, and foreign. In addition, certain thematic subgroups are distinguished within each specified group: general works on the history of Ukraine, industry, agriculture of the USSR and Ukrainian SSR; problem-thematic works devoted to the development of certain branches of industry and agriculture; regional-thematic works in which the economic development of the Volyn region and its districts is investigated; popular scientific literature related to certain branches of the economy, the history of factories and institutions.

Key words: economy, Volyn region, agriculture, industry, historiography.

Після краху радянської тоталітарної системи і здобуття Україною незалежності перед вітчизняними дослідниками відкрилися значні творчі можливості. Відсутність цензури і політико-ідеологічного контролю дала змогу по-новому розглянути різні проблеми історії України, зокрема критично оцінити розвиток радянської економіки. Учені отримали доступ до широкого кола джерел, які раніше приховувалися за грифами «таємно» та «цілком таємно», що також справило позитивний вплив на якість

наукових досліджень і сприяло швидкому подоланню колишньої пропагандистської риторики. У розвитку вітчизняної історіографії розпочався новий якісний етап, коли з'явилася можливість неупередженого висвітлення історії України та окремих її регіонів.

За два минулі десятиліття вийшла низка ґрунтовних праць з історії України та економічної історії республіки. Серед загальних робіт варто виділити праці «Сторінки історії України: ХХ століття» [1], «Історія України: Нове бачення» [2], «Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії» [3], роботи О. Бойка [4; 5], Я. Грицака [6], В. Даниленка [7; 8], С. Кульчицького [9], М. Лазаровича, Б. Лановика [10], В. Литвина [11] та інших авторів. Значний інтерес викликають монографії В. Барана «Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи» [12] та «Україна: новітня історія (1945–1991 рр.)» [13]. У них показано трансформацію радянської тоталітарної системи після смерті Сталіна і дається комплексний аналіз розвитку України в 1945–1991 рр. Автор детально характеризує зміни, які відбулися в республіці у другій половині 60-х – першій половині 80-х років ХХ ст., зокрема розкриває стан промисловості, сільського господарства, сутність і наслідки реформи 1965 р., суперечливість і непослідовність господарських перетворень.

Важливим здобутком сучасної вітчизняної історіографії є колективна монографія «Економічна історія України», відповідальним редактором якої виступив В. Смолій [14]. Зазначена праця стала першим у науці підсумковим синтетичним виданням із цієї тематики, створеним великим колективом академічних і вузівських фахівців. Особливий інтерес викликає розділ «Економіка України в добу застою (1965–1985)», у якому розкривається широке коло проблем господарського життя Української РСР часів застою. Так, у розділі досліджуються становище в сільському господарстві, провал Продовольчої програми, міжреспубліканські і зовнішні економічні зв'язки республіки, розвиток транспорту й мережі сполучень та ін.

Розгорнуту картину суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, що відбувалися в аграрному секторі економіки, відображено в ґрунтовній колективній роботі «Історія українського селянства» [15]. Вона також стала певним підсумком сучасної вітчизняної історіографії з досліджуваної проблеми. Нашу увагу привертає насамперед розділ «Українське селянство в добу «розвинутого соціалізму», у якому досліджується аграрна політика компартійно-радянського керівництва в 60–80-х роках ХХ ст., показано поглиблення кризи колгоспно-радгоспного ладу, значне відставання соціально-культурної інфраструктури села тощо. Широке коло проблем аграрного сектору економіки висвітлено в монографії «Аграрна реформа в Україні», у працях М. Вівчарика, О. Завальнюка, О. Кадедюка, І. Коропецького, Г. Кривчика, О. Малярчука, О. Мороза, В. Нечитайла, С. Павлюка, С. Падалки, П. Панченка, І. Рибачка, С. Тимченка, В. Шмарчука та ін.

Питанням розвитку промисловості й сільського господарства України, Волинської області в 60–80-х роках ХХ ст. присвячено низку наукових статей. Серед них варто виділити публікації Н. Барановського, Н. Бурчака, В. Денисюка, П. Овчаренка та В. Чишка, Г. Пасова, М. Плюща, А. Притулюка, Н. Пушкарка, Я. Шабали та інших авторів. Так, Г. Пасов дослідив історію становлення Луцького автомобільного заводу, Н. Пушкар та А. Притулюк висвітлили історію Гнідавського та Горохівського цукрових заводів, Я. Шабала займався дослідженням аграрної політики і розвитку сільського господарства Волині.

Значний внесок у вивчення економічної історії Волині, зокрема сільського господарства краю, зробив Я. Шабала [16]. Він глибоко дослідив аграрні реформи, проведені на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст., показав їхній вплив на соціально-економічне становище села. Один із розділів його монографії присвячений періоду застою і містить змістовний аналіз розвитку сільського господарства Волинської області 60–80-х років ХХ ст. Праця Я. Шабали написана на широкій, різноманітній джерельній основі й відзначається ґрунтовними висновками. Разом із тим автор не порушував у своїй роботі деяких проблем, які стосуються сільського господарства області, зокрема організації управління галуззю і функціонування сфери виробничого обслуговування.

Окремо слід сказати про колективну монографію волинських учених «Сврореґіон Буг: Волинська область», яка вийшла за редакцією Б. Клімчука, П. Луцишина, В. Лажніка [17]. У праці дається детальна економіко-географічна характеристика Волинської області. Указана робота – одне з перших узагальнюючих досліджень, присвячених проблемам територіальної організації господарства Волинської області. На значному фактичному, насамперед статистичному, матеріалі автори розкрили економічний потенціал краю, його зовнішньоекономічні зв'язки, динаміку й масштаби розвитку промисловості, сільського господарства та інших галузей економіки.

Вивченням історії органів державної влади і місцевого самоврядування на Волині займалися В. Бортніков та А. Пархом'юк [18]. Особливий інтерес для нас становить третій розділ праці вказаних

авторів «Волинська область в період стагнації радянської системи (1965–1985 рр.)». У ньому досить детально показано суперечності у соціально-економічному розвитку області цього періоду. У роботі відображено головні напрями перебудови системи управління, питання інтенсивного індустріального будівництва Волині. У виданні подаються відомості про осіб, які керували областю, у тому числі обласним комітетом Компартії України, виконкомом обласної Ради депутатів трудящих (Ради народних депутатів), Луцькою міськрадою.

У пострадянській історіографії вийшло кілька цікавих публікацій, присвячених раніше не досліджуваним тематикам. У цьому контексті слід назвати працю П. Бойка та Б. Максимюка «Літопис ветеринарної медицини Волині. Історія створення та сучасність» [19] та роботу Б. Максимюка «Зооветеринарне постачання на Волині» [20]. Не варто також недооцінювати невеликі публікації, написані переважно дослідниками-аматорами, які стосуються історії та виробничої діяльності окремих підприємств Волинської області. Авторка опрацювала низку таких робіт, що дають можливість більш конкретно і предметно на прикладі окремих заводів та трудових колективів простежити тенденції господарського розвитку Волині досліджуваного періоду (Ковельський завод сільськогосподарських машин, Луцький картонно-руберойдовий завод, Луцький завод синтетичних шкір, Луцький шовковий комбінат та ін.).

Третю групу історіографії становлять праці зарубіжних учених, зокрема представників західної української діаспори. Вони дають критичну оцінку радянської тоталітарної системи, у тому числі планово-директивної моделі господарювання. У роботах цих авторів наводиться великий фактичний матеріал, зібраний із відкритих офіційних радянських джерел, насамперед із газетної періодики, статистичних довідників, документів партійних і державних органів. Одним із найбільш повних і ґрунтовних досліджень з історії України 50–80-х років ХХ ст. стала монографія Б. Левицького «Політика і суспільство в радянській Україні 1953–1980», видана у 1984 р. в Едмонтоні [21]. Ця праця, без сумніву, є вагомим внеском у вивчення новітньої історії України, але вона прямо не торкається проблем господарського життя Волині і в ній відсутній сучасний джерельний матеріал.

Значний науковий інтерес становить робота І. Майстренка, присвячена історії Комуністичної партії України [22]. Автор указує на ключову роль партії в політичній системі СРСР і, відповідно, Української РСР. Він підкреслює цілковитий контроль із боку Компартії України за всіма сферами суспільного життя республіки, у тому числі за господарським. Та все ж у вказаній праці недостатньо уваги приділяється питанням партійного керівництва економікою України, у ній відсутній матеріал із господарського життя Волинської області. Серед робіт українських діаспорних учених варто назвати також публікації М. Прокопа, які стосуються різних аспектів суспільного розвитку УРСР і містять глибоку характеристику політичних, економічних і культурних процесів, розкривають корінні суперечності радянської тоталітарної системи. Окремі питання, що торкаються нашої тематики, порушуються в роботах Б. Нагайла та інших учених.

Загальним проблемам історії СРСР другої половини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. присвячено чимало праць російських дослідників. На нашу думку, особливе зацікавлення викликають ґрунтовні дослідження І. Земцова «Крах епохи», М. Геллера та О. Некрича «Утопія при владі», а також Р. Піхої «Під знаком Сталіна», «Радянський Союз: історія влади. 1945–1991», «Москва. Кремль. Влада. Дві історії однієї країни. Росія на зламі тисячоліть, 1985–2005». Привертають увагу роботи Є. Артьомова «Науково-технічна політика в радянській моделі пізноіндустріальної модернізації», Г. Іванової «На порозі «держави загального благоденства»: Соціальна політика в СРСР (середина 1950-х – початок 1970-х років)». Варто назвати також колективні праці з історії радянського суспільства, зокрема видану в 2014 р. «Історію Комуністичної партії Радянського Союзу».

У західній зарубіжній історіографії зберігається традиційно великий інтерес до радянської тематики. У працях сучасних західних дослідників залучено чималий документальний матеріал з архівів Російської Федерації, розсекречений упродовж двох минулих десятиліть. Ці роботи відзначаються високим аналітичним рівнем, глибокою і всебічною характеристикою різних боків життя радянського суспільства, увагою до соціальних проблем, історії повсякдення тощо. Серед загальних праць варто виділити роботи Дж. Боффа, Н. Верта, Дж. Кіпа, В. Лакера, М. Маля, Дж. Хоскінга, Л. Шاپіро, присвячені історії Радянського Союзу. Зі спеціальних досліджень радянської планово-директивної системи назовемо цікаву роботу американського вченого П. Грегорі «Політична економія сталінізму», у якій розглядаються різні аспекти становлення, функціонування і занепаду радянської господарської моделі.

Завершуючи огляд історіографії проблеми, укажемо також на автореферати дисертацій, присвячених різним проблемам економічного розвитку України і західних областей УРСР. Було захищено низку докторських і кандидатських дисертацій, які стосуються близької, суміжної з нашим дослідженням

тематики. Серед них роботи Р. Вепрів, С. Давидович, Н. Жулканич, М. Ігнатенко, Г. Кривчика, О. Кузнецова, В. Михайлюка, О. Михальчук, С. Падалки, Я. Шабали. Абсолютна більшість із названих праць порушує проблеми аграрної політики радянської влади, розвитку українського села. Одна з указаних дисертацій – Я. Шабали – присвячена аграрним реформам на Волині ХХ – початку ХХІ ст.

Таким чином, огляд історіографії свідчить про значний масив наукової літератури з питань економічного розвитку України і відносно невелику кількість публікацій, безпосередньо пов'язаних із вивченням господарського життя Волинської області другої половини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. З утвердженням сучасної демократичної Української держави вітчизняна історіографія зробила значний крок уперед у переосмисленні минулого, зокрема у вивченні проблем економічного розвитку УРСР періоду застою. У зарубіжній історіографії також написано чимало серйозних праць, які стосуються, насамперед, загальних питань функціонування радянської тоталітарної системи, планово-директивної економіки.

Література:

1. Сторінки історії України: ХХ століття : посібник для вчителя / за ред. С.В. Кульчицького. Київ : Освіта, 1992. 336 с.
2. Історія України. Нове бачення / за ред. В.А. Смолія. Київ, 1995. Т. 2. 350 с.
3. Україна: друга половина ХХ століття. Нариси історії / за ред. П.П. Панченко. Київ : Либідь, 1977. 352 с.
4. Бойко О.Д. Історія України. Київ : Академія, 2001. 656 с.
5. Бойко О. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку : монографія. Київ : ППІЕНД, 2002. 306 с.
6. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ : Генеза, 2000. 360 с.
7. Даниленко В.М., Новохатко Л.М. Економіка України в добу десталінізації (1956–1965). *Економічна історія України*. Т. 2. Київ : Ніка-Центр, 2011. С. 406–456.
8. Даниленко В.М., Романюк І.М. Українське село в добу реформ М. Хрущова. *Історія українського селянства* : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 2. С. 411–476.
9. Кульчицький С.В. Закономірності еволюції радянської влади (короткі тези). *Український історичний журнал*. 2007. № 6. С. 181–217.
10. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Економічна історія України і світу. Тернопіль : Джура, 2003. 316 с.
11. Литвин В. Україна: два десятиліття «застою» (1966–1985). Київ : М-ТЕРРА, 2004. 256 с.
12. Баран В.К. Україна 1950–1960-х роках: еволюція тоталітарної системи. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 447 с.
13. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.
14. Економічна історія України: історико-економічне дослідження : у 2-х т. / ред. рада: В.М. Литвин (гол.) та ін. ; відп. ред. В.А. Смолій. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.
15. Історія українського селянства: нариси : у 2-х т. / О.В. Андрощук та ін. Київ : Наук. думка, 2006. Т. 2. 652 с.
16. Шабала Я.М. Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки : монографія. Луцьк : Терен, 2012. 360 с.
17. Єврорегіон «Буг»: Волинська область / за ред. Б.П. Клімчука, П.В. Луцишина, В.Й. Лажніка. Луцьк : Ред.-вид. від Волин. ун-ту, 1997. 448 с.
18. Бортніков В.І., Пархом'юк А.І. Нариси історії органів державної влади та місцевого самоврядування на Волині (1944–2009 рр.). Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, Держ. арх. Волин. обл., Волин. краєзн. музей, 2009. 384 с.
19. Бойко П.К., Максимюк Б.В. Літопис ветеринарної медицини Волині. Історія створення та сучасність / редкол.: О.П. Бойко та ін. Луцьк : Вид-во Волинської обласної друкарні, 2006. 392 с.
20. Максимюк Б.В. Зооветеринарне постачання на Волині. Історія та сучасність. Луцьк : Християнське життя, 2003. 213 с.
21. Lewitskyj V. Politics and Society in Soviet Ukraine 1953–1980. Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984. 222 p.
22. Майстренко І. Історія Комуністичної партії України. Київ : б. в., 1979. 259 с.